

СПЕЦІАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

SPECIAL-LEGAL GUARANTEES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE SUPREME COUNCIL OF JUSTICE: CONCEPTS AND CLASSIFICATION

Халюк С.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджено поняття, юридичний зміст та класифікацію спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. Доведено, що на підставі наявних наукових підходів щодо системи гарантій правового статусу особи та органів державної влади, враховуючи відповідні теоретичні конструкції, найбільш оптимальною класифікацією гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя є їх розподіл на загальносоціальні та спеціально-юридичні, що забезпечує можливість системно охопити весь комплекс умов, засобів та способів, які сприяють фактичному втіленню усіх елементів конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

На підставі аналізу доктринальних джерел запропоновано авторське визначення поняття спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя як системи діалектично пов'язаних та взаємообумовлених правових умов, засобів та способів матеріального і процесуального характеру, що передбачені нормами Конституції України, міжнародних та інших національних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення належної реалізації складових елементів статусу згаданого органу.

Встановлено, що спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя доцільно аналізувати шляхом їх класифікації на матеріально-правові та процесуально-правові. З урахуванням попередньо викладеного можна стверджувати, що матеріально-правові гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя – це сукупність нормативних положень, які закріплюють основні правові умови, засоби та способи забезпечення, реалізації, охорони, захисту статусу та відновлення у разі його порушення. Також стверджується, що спеціально-юридичні гарантії процесуального характеру покликані встановити ефективний механізм організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Ключові слова: спеціально-юридичні гарантії, загальносоціальні гарантії, Вища рада правосуддя, конституційно-правовий статус, матеріально-правові гарантії, процесуально-правові гарантії.

The article examines the concept, legal content and classification of special legal guarantees of the constitutional and legal status of the Supreme Council of Justice. It is proved that on the basis of the existing scientific approaches to the system of guarantees of the legal status of a person and state authorities, taking into account the relevant theoretical constructions, the most optimal classification of the guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice is their division into general social and special legal ones, which provides the opportunity to systematically cover the entire complex of conditions, means and methods that contribute to the actual implementation of all elements of the constitutional and legal status of the Supreme Council of Justice.

Based on the analysis of doctrinal sources, the author's definition of the concept of special legal guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice as a system of dialectically connected and mutually determined legal conditions, means and methods of a material and procedural nature, provided for by the norms of the Constitution of Ukraine, international and other national normative – legal acts aimed at ensuring the proper implementation of the constituent elements of the status of the said body.

It has been established that it is appropriate to analyze the special legal guarantees of the constitutional-legal status of the High Council of Justice by classifying them into material-legal and procedural-legal. Taking into account the above, it can be stated that the material and legal guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice are a set of normative provisions that establish the basic legal conditions, means and methods of ensuring, implementing, protecting, protecting the status and restoring it in the event of its violation. It is also claimed that the special legal guarantees of a procedural nature are designed to establish an effective mechanism for the organization and implementation of legal support for the implementation, protection and protection of the constitutional and legal status of the High Council of Justice.

Key words: special legal guarantees, general social guarantees, the Supreme Council of Justice, constitutional and legal status, material and legal guarantees, procedural and legal guarantees.

Постановка проблеми. Гарантії як загальнотеоретична категорія характеризується наявністю певних, об'єктивно існуючих умов та засобів, які спрямовані на забезпечення виконання певної моделі поведінки. При цьому, категорія “гарантії” постійно перебуває в динаміці, піддана впливу різних суспільних чинників. Це означає, що не тільки зміни у політичній, економічній, соціальній, ідеологічній та інших сферах життя суспільства, а й зміни, які відбуваються з органами державної влади безпосередньо (наприклад, зміна порядку обрання чи формування органу, зміна компетенції тощо) та у взаємодії вищих органів державної влади (наприклад, перерозподіл повноважень), прямо відбиваються і на процесі гарантування. Адже гарантії є елементом правового статусу органу державної влади і як самотійні явища, безвідносно до певного об'єкта існувати не можуть [1, с. 81–84].

Аналіз досліджень і публікацій. Загально-теоретичними аспектами гарантій конституційно-правового статусу, їх класифікаціям та змісту присвятили свою увагу значна кількість науковців, серед яких Г.Г. Абасов, О.В. Баганов, Н.А. Богданова, В.М. Висоцький, М.В. Добрев, О.В. Зайчук, В.Г. Козленко, А.М. Колодій, О.А. Колодій, В.В. Крав-

ченко, Я.А. Малихіна, Н.О. Малишкіна, Т.І. Мендеграл, Л.В. Міхневич, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, С.В. Прилуцький, П.М. Рабінович, В.А. Рудик, С.Г. Серьогіна, О.Ф. Скакун, О.О. Скрипнюк, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, М.І. Хавронюк та інші.

Метою статті є дослідження доктринальних джерел щодо сутності спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, а також аналіз підходів щодо класифікації розглянутих гарантій та внесення пропозицій щодо їх змісту.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою в системі гарантування конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя є спеціально-юридичні гарантії. Проте, найперше, відзначимо наявність різноманітних доктринальних підходів з питань класифікації гарантій правового статусу особи та окремих інституцій, адже саме гарантії поєднують правове і фактичне положення суб'єкта правовідносин в суспільстві та державі. При цьому, зауважимо, що правовий статус людини і громадянина загалом, і гарантії цього статусу зокрема, корелюються як загальне і часткове щодо правового статусу (його гарантій) органів судової системи. Тож відповідні напрацювання юридичної

науки щодо гарантій правового статусу людини і громадянина можуть бути залучені в межах аналізу системи гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Звідси й розподіл гарантій з позиції системи включає різні критерії для класифікацій. Загалом, під системою гарантій, у більшості випадків, розуміють умови, засоби і способи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи [2, с. 132]. При цьому, Л.В. Міхневич виокремлює дворівневу схему системи, що передбачає юридичні гарантії міжнародного та внутрішньодержавного рівня [3, с. 42–43].

На думку О.Ф. Скакуна гарантії можна поділити на економіко-правові, політико-правові, соціально-правові й правові. За сферою дії виділяють міжнародно-правові гарантії; гарантії в рамках регіональних міжнародних співтовариств; внутрішньодержавні та автономні гарантії. Також гарантії класифікують на суспільні, організаційні, організаційно-політичні, організаційно-правові, громадсько-політичні тощо [4, с. 489].

Проте, в даний час загально визнаним є виділення в системі гарантій двох її груп: загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, організаційні) і спеціальні (юридичні чи правові) [5, с. 135; 6, с. 52–58]. Близьку за змістом точку зору висловлюють А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, які до системи гарантій прав та свобод людини і громадянина включають передумови політичного, економічного, соціального, ідеологічного та правового характеру, що необхідні для їх реалізації, включаючи механізми їх охорони і захисту [7, с. 224].

В свою чергу, В.Г. Козленко запропонував класифікувати гарантії діяльності Національного антикорупційного бюро України на дві групи – загальні та спеціальні. До першої групи науковець відносить об'єктивні й суб'єктивні умови (фактори), що забезпечують діяльність органів влади (економічні, політичні, ідеологічні), а до другої – організаційні і власне юридичні гарантії діяльності Національного антикорупційного бюро України [8, с. 99].

Таким чином, на підставі дослідження вказаних та інших наукових підходів щодо системи гарантій правового статусу особи та органів державної влади, враховуючи відповідні теоретичні конструкції, вважаємо, що найбільш оптимальною класифікацією гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя буде їх розподіл на загальносоціальні та спеціально-юридичні, що забезпечує можливість системно охопити весь комплекс умов, засобів та способів, які сприяють фактичному втіленню усіх елементів конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Зауважимо, що науковцями неодноразово підкреслювалось думка, що спеціально-юридичні гарантії не варто протиставляти іншим видам гарантій, зокрема загальносоціальним. Значення їх можна правильно зрозуміти та оцінити, аналізуючи у єдності з іншими гарантіями, розглядаючи як частину єдиного цілого. Адже загальносоціальні гарантії можуть ефективно функціонувати, забезпечуючи реалізацію статусу тільки у діалектичній єдності із спеціально-юридичними [9, с. 42]. Крім того, їх поділ і відокремлення мають умовний характер, оскільки одні й ті самі правові засоби одночасно можуть служити як забезпеченням правильної організації виконання повноважень вищими органами державної влади, так і засобом захисту. До того ж, правові гарантії фактично забезпечують повноту здійснення загальних гарантій, ефективно захищають конституційне право від будь-яких посягань, надають йому реальний характер [10, с. 62]. Таку точку зору ми цілком підтримуємо та поділяємо. Саме тому, предметом нашого дослідження є спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Зауважимо, що значний обсяг наукових напрацювань, які стосуються дослідження спеціально-юридич-

них гарантій в юридичній доктрині, вже традиційно, стосується правового статусу особи. Зокрема, на думку В.В. Кравченка спеціально-юридичні гарантії охоплюють усі правові засоби, що забезпечують реалізацію прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [11, с. 150]. Схожу точку зору висловила Т.І. Мендеграл, яка визначає спеціально-юридичні гарантії як усі правові умови, засоби та механізми, що забезпечують реалізацію прав, свобод та обов'язків особи в державі [12, с. 11]. Натомість, це поняття дещо ширше розглядає О.В. Зайчук, який вказує, що спеціально-юридичні гарантії можна визначити як систему юридичних засобів, які сприяють процесу реалізації, захисту та поновлення прав і свобод суб'єктів права. Їх змістом є надання державно-владної загальнообов'язковості як правам особи, так і їх захисту [13, с. 105–110]. Також під спеціальними гарантіями розуміється система спеціально закріплених у юридичних нормах правових засобів, за допомогою яких забезпечується можливість реалізації прав, а також захист і охорона прав людини від порушень з боку державних органів, посадових осіб і громадян [14, с. 12]. Однак, одним із найбільш поширених у фаховій літературі є наступні визначення групи гарантій, що досліджуються, зокрема як "... система взаємопов'язаних правових та організаційних форм і способів (нормативних, інституціональних і процесуальних), що забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав і відповідних їм обов'язків" [15, с. 192; 16, с. 8]; "... сукупність встановлених державою правових норм, правових способів і засобів, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи особи та поновлюються порушені права" [17, с. 60]. Також, С.Г. Серьогіна, досліджуючи гарантії діяльності Президента України, зауважує, що юридичні гарантії – це заходи матеріально-правового та процесуального характеру, спрямовані на забезпечення ефективної реалізації компетенцій [18, с. 34].

Таким чином, враховуючи проведений аналіз наявних теоретичних напрацювань є підстави визначити спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя як систему діалектично пов'язаних та взаємообумовлених правових умов, засобів та способів матеріального і процесуального характеру, що передбачені нормами Конституції України, міжнародних та інших національних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення належної реалізації складових елементів статусу згаданого органу.

Щодо систематизації гарантій, які досліджуються, то є сенс проаналізувати окремі підходи науковців з цього питання. Наприклад, один з таких передбачає поділ на: 1) нормативно-правові (норми-принципи матеріального і процесуального характеру, юридичні обов'язки, юридична відповідальність); 2) інституційні (наявність інституту влади, що повинен виступати їх гарантом) [19, с. 28].

Також спеціально-юридичні (правові, юридичні) гарантії поділяють за такими критеріями: 1) залежно від змісту: а) матеріальні; б) процесуальні; в) організаційні; 2) залежно від юридичного статусу: а) міжнародно-правові та національні; б) конституційні та галузеві; в) інші правові гарантії; 3) за критерієм основного суб'єкта забезпечення: а) державні; б) міжнародні; в) гарантії, які забезпечуються державою за участю відповідних об'єднань громадян; г) гарантії, що забезпечуються державою за участю самих громадян [20, с. 246–254]. Отож, здійснений аналіз дозволяє нам визнати найбільш виваженою наукову позицію С.Г. Серьогіної, яка в згаданому вище дослідженні здійснила розподіл юридичних гарантій на гарантії матеріально-правового і процесуального характеру [18, с. 34]. Вважаємо, що такий умовний розподіл є оптимальним і дає можливість здійснити повний, комплексний та об'єктивний аналіз змісту спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої

ради правосуддя. На нашу думку, матеріально-правові спеціально-юридичні гарантії формалізуються шляхом утвердження в матеріальних нормах права, які, в свою чергу, містять окремі складові елементи правового статусу такі як правосуб'єктність, принципи, повноваження. А спеціально-юридичні гарантії процесуального характеру покликані встановити ефективний механізм організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Окремо звернемо увагу на виокремлення інституційних спеціально-юридичних гарантій. Згаданий вид гарантій переважно стосується наявності інституту влади або їх сукупності, що має виступати гарантом відносно об'єкта гарантування. Тож фактично з огляду на предмет нашого дослідження інституційно-правові гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя детермінуються, в першу чергу, через процес формування згаданого органу, тобто призначення (обрання) членів Вищої ради правосуддя та припинення їх повноважень. Як наслідок, мова йде про забезпечення визначеного балансу повноважень між гілками влади та інституціями громадянського суспільства. Адже відсутність або неефективність наявних гарантій системи стримувань і протигав зазвичай породжує нестійкість державно-владних правовідносин, може спричинити обмеження прав, невиконання обов'язків, порушення норм чинного законодавства шляхом зловживання чи перевищення повноважень [10, с. 63]. Таким чином, на нашу думку, зміст інституційно-правових гарантій цілком охоплюється запропонованою нами класифікацією з виокремленням матеріально-правових гарантій.

Відтак, під матеріально-правовими гарантіями конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя пропонуємо розуміти сукупність нормативних положень, які закріплюють основні правові умови, засоби та способи забезпечення, реалізації, охорони, захисту статусу та відновлення у разі його порушення. Здійснюючи спробу систематизації спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя та формування їх змісту, ми виходимо з тих ключових конституційних положень, які утверджують Вищу раду правосуддя як незалежний конституційний орган державної влади й суддівського врядування. А тому, з огляду на вищевказане зауважимо, що до матеріально-правових гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя слід віднести:

- визначений порядок призначення (обрання) членів Вищої ради правосуддя, який забезпечується представниками органів державної влади та громадянського суспільства;
- передбачені вимоги до членів Вищої ради правосуддя, які покликані забезпечити функціональну якість (обрання (призначення) високопрофесійних членів) та інституційну незалежність (унеможливлення впливу) Вищої ради правосуддя,
- встановлений строк повноважень членів Вищої ради правосуддя та обмеження щодо кількості каденцій як важливий запобіжник щодо усунення передумов для узурпації владних повноважень;
- вказані підстави звільнення та припинення повноважень членів Вищої ради правосуддя, які призначені

для забезпечення членів Вищої ради правосуддя при здійсненні визначених повноважень;

- передбачені принципи конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя як визначальні засади статусу даного органу;
- визначений перелік повноважень, згідно місця та ролі Вищої ради правосуддя в системі органів суддівського врядування і зафіксовані права та обов'язки її членів;
- положення про незалежність членів Вищої ради правосуддя у своїй діяльності та неприпустимість будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання;
- встановлена юридична відповідальність за порушення конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Таким чином, вказані матеріально-правові гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя є фактичним нормативним підґрунтям системи забезпечення згаданого статусу.

Щодо спеціально-юридичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя процесуального характеру зауважимо, що даний вид спеціально-юридичних гарантій спрямовано на забезпечення формування цілісного механізму системи гарантування статусу шляхом фіксації процедурних положень, які визначають процес реалізації матеріальних гарантій. А тому, до процесуальних гарантій можна віднести:

- визначений порядок реалізації покладених повноважень;
- встановлений порядок прийняття рішень;
- оскарження рішень, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя у судовому порядку.

Нормативною основою встановленого порядку реалізації повноважень Вищою радою правосуддя є Конституція України, Закон України “Про Вищу раду правосуддя” від 21 грудня 2016 року, Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 року, Регламент Вищої ради правосуддя, який затверджений рішенням Ради правосуддя від 24 січня 2017 року № 52/0/15-17 (з наступними змінами та доповненнями) та деякі інші акти. Саме вказані нормативні акти визначають порядок реалізації повноважень Вищої ради правосуддя, шляхом деталізації окремих процедурних аспектів.

Висновки. Підбиваючи підсумок, ще раз наголошуємо на тому, що спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя – це система діалектично пов'язаних та взаємообумовлених правових умов, засобів та способів матеріального і процесуального характеру, що передбачені нормами Конституції України, міжнародних та інших національних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення належної реалізації складових елементів статусу згаданого органу. При цьому, матеріально-правові спеціально-юридичні гарантії – це сукупність нормативних положень, які закріплюють основні правові умови, засоби та способи забезпечення, реалізації, охорони, захисту статусу та відновлення у разі його порушення. А спеціально-юридичні гарантії процесуального характеру покликані встановити ефективний механізм організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абасов Г.Г. Гарантії прав місцевого самоврядування в Україні: поняття та специфічні ознаки. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 81–86.
2. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 237 с.
3. Міхневич Л. В. Конституційне право зарубіжних країн (основна частина) : навч.-метод. посіб. Київ, КНЕУ. 2005. 164 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учеб. Харьков: Консум, 2000. 704 с.
5. Малихіна Я.А. Юридичні гарантії за трудовим законодавством України. *Форум права*. 2007. № 2. С. 133–138.
6. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. Киев: Наукова думка, 1983. 139 с.
7. Колодій А. М., А. Ю. Олійник Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2003. 336 с.
8. Козленко В.Г. Види гарантій діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 98–102.

9. Колодій О. А. Загальносоціальні гарантії конституційно-правового статусу Українського народу: поняття та ознаки. Правове регулювання економіки: зб. наук. пр. / відп. ред. А. М. Колодій. 2019. № 18. С. 34–43.
10. Малишкіна Н.О. Правові гарантії функціонування системи стримувань та противаг у взаємовідносинах вищих органів державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 61–64.
11. Кравченко В.В. Конституційне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. Київ: Атіка, 2004. 512 с.
12. Мендеграл Т.І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2011. 225 с.
13. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
14. Комаров С.А. Общая теория государства и права: курс лекций. 2-изд., испр. и доп. Москва: Манускрипт, 1996. 312 с.
15. Клімова Г.П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2006. Вип. 11. С. 184–193.
16. Рудик В.А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 20 с.
17. Чорненький В.І. Система юридичних гарантій здійснення прав і свобод інвалідів в Україні. Вісн. Маріуполь. держ. ун-ту. Серія: Право. 2012. № 3–4. С. 59–68.
18. Сєрьогіна С.Г. Гарантії діяльності Президента України. Проблеми законності. Харків. 2000. Вип. 45. С. 34–41.
19. Добрев М.В. Конституційні гарантії права власності. Український часопис конституційного права. 2021. № 1. С. 25–30.
20. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.